

Ц-100.11
Ч.
М. Н. ЧОБАНОВ

АЗЭРБАЙЧАН ШӘХС АДЛАРЫНЫН СЕМАНТИКАСЫ ВӘ ОРФОГРАФИАСЫ

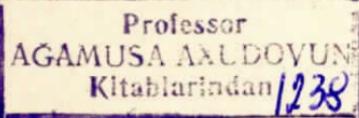
Х

М. Н. ЧОБАНОВ

АЗЭРБАЙЧАН ШӘХС АДЛАРЫНЫН СЕМАНТИКАСЫ ВӘ ОРФОГРАФИЯСЫ

(Орта мектәбин Азәрбајҹан дили вә әдәбијаты
мүэллимләри учун вәсait)

Күрчүстан Республикасы Халг Тәһиси Назирлији
тәрәфхиндән тәсдиг едилмишdir.

«ГАНАТЛЕБА» НӘШРИЈАТЫ
Тбилиси — 1990

Редактору: ф. е. д. проф. Г. Ш. Казымов
Рә'җиләр: ф. е. д. проф. Т. М. Әһмәдов,
ф. е. д. проф. Т. Эфәндиеva

В книге подвергаются систематическому анализу правила орографии азербайджанских антропонимов; семантика азербайджанских антропонимов и их семантические группы. Пособие отражено также орографическим словарем азербайджанских собственных имен (около 3000 личных имен), которые расположены по алфавиту (мужские имена, женские имена и общие имена).

Пособие предназначено для учителей азербайджанского языка и литературы общеобразовательных школ. Оно также может быть использовано студентами филологических факультетов педвузов и педтехникумов.

М 602(08)—90
ч 4306010300 — 90

ISBN 5—505—01389—9

(С) Из-ва «Ганатлеба»

БИР НЕЧЭ СӨЗ

Үмумтәһисил мәктәбләринин тәдрис планында «Азәрбајҹан дили» фәннинин тәдрисинә бөյүк јер верилир. Азәрбајҹан дили дәрсләриндә шакирдләр дилимизин сәс тәркиби вә лексикасы, сөзүн тәркиби вә сөзјарадычылығы, сөзләrin нитг һиссәләринә көрә груплашмасы вә сөздәјишмә формалары, сөз бирләшмәләри вә онларын типләри, садә вә мүрәккәб чүмләләри нөвләри, орфографик вә орфоепик нормалар, дурғу ишарәләри вә онларын хүсусијәтләри вә с. илә дәриндән таныш олурлар. Бу мәсәләләрин тәчрүби шәкилдә дәриндән тәдрисин асанлашдырмаг вә үмумтәһисл мәктәбләринин ана дили вә әдәбијаты мүәллимләrin көмәк мәгсәдилә «Азәрбајҹан дилинин тәдриси мәсәләләри» (Тбилиси, 1981) «Мәтнин лингвистик тәһлили», (1 һиссә, Тбилиси, 1984), «Азәрбајҹан дилинин тәдриси методикасына даир» (Тбилиси, 1986), «Фамилија. Тәхәллүс» (Тбилиси, 1987) адлы вәсантләр дә чап етдиришишдик. «Азәрбајҹан шәхс адларынын семантикасы вә орфографијасы» китабы да мүәллимләrin методики вәсантә олан еһтијачынын өдәнилмәси зәрурилијиндән ирәли кәлмишdir.

Үмумтәһисил мәктәбләринин Азәрбајҹан дили вә әдәбијаты мүәллимләrin тәгдим олунан бу китабда шәхс адларының орфографијасына даир илк дәфә әтрафлы мә'lumat верилмишdir. Шәхс адларынын тәдрисини јахсылашдырмаг мәгсәдилә китабда «Азәрбајҹан шәхс адлары» лүгәти дә верилмишdir. Һәмин лүгәтә 3000-дән чох шәхс ады, о чүмләдән 1200-ә гәдәр киши ады, 1700-дән чох гадын ады вә 130-а гәдәр мүштәрәк адлар, 150-јә јахын паралел адлар топланмышдыр. Бу да дилимиздә олан он миннәрлә шәхс адларынын вайид гајдада јазылмасыны, әсасен, тә'мин едәчәк, адларын јазылмасындақы чохвариантлылығын ләзв олунмасына јахындан көмәк едәчәкдир. Вәсантдә Азәрбајҹан шәхс адларынын семантикасы вә семантик групплары, јени дөгулашлара адгојма ән'әнәләри, һәмчинин антропонимләrin тәдгиги вә инкишәф тарихи дә илк дәфә кениш шәкилдә шәрһ олунмушdur.

Вэсантдэн үмумтэйсил мэктэблэрийн Азэрбајчан дили вэ эдэбийжаты мүэллимлэри, али мэктэблэрийн филолокија факультэлэрийн тэлэбэлэри вэ антропонимика илэ јахындан мэшгүл олан тэдгигатчылар да истифадэ едэ билэргүй. Бу китаб Азэрбајчан антропонимикасында илк тэшэббүс олдугу үчүн, шубхэсиз ки, нэгсанлардан хали дејилдир. Эсэр наагында дэјэрли мэслэхэтлэрийн гејд ёдэн јолдашлара мүэллиф габагчадан өз тэшэккүрүү билдирир.

1. БӨЛМЭ

АНТРОПОНИМИКА ҮМУМИ МЭ'ЛУМАТ

Ономалокијанын эсас вэ эн кениш јајлмыш саһэсийн антропонимика тэшкил едир. Антропонимика јунан дилиндэ антропос (инсан) вэ онума (ад) сөзлэрийн бирлэшмэсийндэн эмэлэ қэлмишидир. Бу термин дилчилүкдэ инсан адлары наагында елм мэ'насында ишлэдилир. Инсан адларынын зэриф вэ инчэ, тарихи вэ милли хүсусијётлэри вардыр. Мэхз бунун нэтичэсийдир ки, аилэдэ јени догулан ушаглара мүнаасиб адлар сечилиб верилмэлийдир. Халгымызын чохэсрлик эн'энэсийн көрэ јени догулан «өвлэд оғландырса, онун адында Азэрбајчан кишилэрийн мэхсүс бир мэгрурлуг, чэсурлуг, эмэксевэрлик, гонагпэрвэрлик, чомэрдлик вэ с. хүсусијётлэри; гыздырса зэрифлик, инчэлик, көзэллик, ejни заманда мэгрурлуг вэ чэсурлуг хүсусијётлэри өз эксини тапмалыдыр. Бу Азэрбајчан халгымызын бүтүн тарихи дөврлэринэ анддир»¹. Бүтүн бу хүсусијётлэри исэ халгымызын тарихэн јаратмыш олдугу антропонимлэrdэ дэ өз кениш эксини тапмалыдыр. Мэхз дилимиздэки бу хүсусијётлэри ёрэнмэк үчүн дилчилүк елминин нээри шэ'бэси олан ономалокијанын хүсүсийн мустэгил бир саһэсийн формалашмышдыр. Бу саһэ антропонимика адланыр. Антропонимика инсан адларынын ёрнэйлмэсийн илэ мэшгүл олур. Антропонимиканын тэдгигат саһэсийн ад, ата адь, фамилија, тэхэллүс вэ лэгэб дахиидир². Һэмчийн антропонимика шэхс адларынын эсасы, мэншэji, гурулушу, адгојма эн'энэлэри, антропонимик һадисэлэри, шэхс адларынын тэшэккүлү, инкишафы вэ башга дилэ транслитерасијасы проблемлэри; тарихи сэнэдлэrdэ вэ бэдии эсэрлэrdэ ишлэдилэн адларын сэчиijэви антропонимик хүсусијётлэри мэсэлэлэрийн арашдырылмасы илэ дэ мэшгүл олур.

Һэр бир тарихи дөврдэ шэхс 'адлары миллийк, тарихиийк вэ мүасирлик принциплэри эсасында тэшэккүл етмишдир. Чунки һэр бир шэхс адь истээр дилчилүк, истээрсэ дэ антропонимик вайид кими ону јарадан халгын милли тэфэkkүрү, дүнжакөрүшү, мэ'нэви зөвгү, тарихи вэ мэдэни инкишафы сэвиijэси илэ јахындан бағлыдыр. Белэ демэк мүмкүндүрсэ, елэ халгын мэдэниjэтийн илк рушеимлэри дэ өзүүн хүсүсийн адларда бүрүэ верир. Бу мэ'нада һэр бир ономастикваид кими, антропонимик вайидлэри дэ халгымызын гэдим мэдэни сэвиijэсийн көстэрэн илк ичтимаи нишанэдир: халгын тарихи јарадычылырынын мэһсуулу вэ чанлы тарихи эсэридир. Бу мэ'нада халг јаратдыгы вэ јашатдыгы антропонимлэрийн тарихи мүэллифидир. Мүэллифин эсэрийн тэhриф етмэjэ исэ һеч кэсийн ихтиjары јохдур вэ ола да билмээ. Элбэttэ, бу нишанэлэри вэ эсэрлэри дэриндэн ёрэнмэдэн халгын тарихини аждын шэкилдэ тэсэввүр ет-

¹ Г. Ворошил, Миниилликлэрийн чанлы шаһидлэри, Бах: Б. Абдуллајев, Азэр.—бајчан шэхс адларынын изаяны лүгэти, Бакы, 1985, сэh. 12.

² М. Н. Чобанов, Азэрбајчан антропонимијасынын эсаслары, Тбилиси, 1983, сэh. 9.

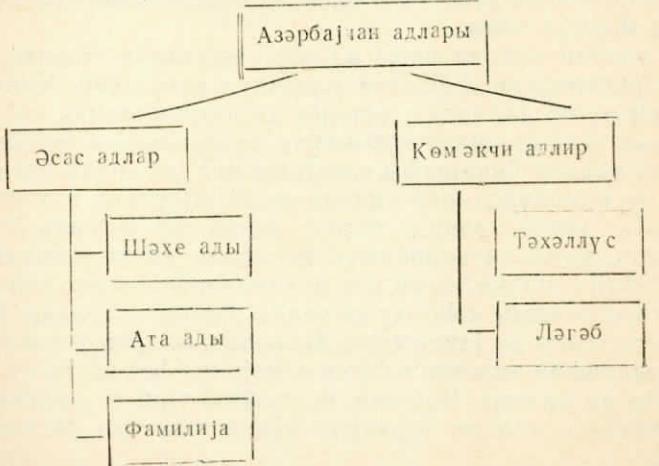
мәк олмаз. Чүнки һәр бир антропоним халгын милли үнваныды. Бу үнвансызың чәмијјәт тарихинде кечинмәк чәтиндир. Һеч тәсадуфи дејил ки, Шәргли (Ф. Ағазадә) һәлә 1927-чи илдә нәшр етдириди «Түрк адлары, өлчүләри вә тәгвими» адлы мәгаләсендә адгојма ән-әнәсинде милли зәминә сөјкәнмәји вә милли адлардан истифадә етмәји мәсләһәт көрүрдү¹.

Дилимиздә хүсуси шәхс ады билдирилән сөзләр кениш мә'нада антропоним, дар мә'нада исә шәхс ады алтында груплашдырылыр. Бу белә дә олмалыдыр. Чүнки антропоним ады алтында бу вә ја алдикәр шәхсә вермәк мүмкүн ола билән бүтүн адлар, шәхс ады алтында исә јалныз бир шәхси башгасындан фәргәндирилән ад нәзәртәнда тутулур.

Фәрди адлар исә садә, аһәнкдар, мәзмунлу вә һәјати олмалыдыр. Чүнки һәмин адлар һәјатда инсан чәмијјәтине хидмәт едир. Шәхсијјәтин мә'нәви иникишафы, онун мәдәнијјәт вә әхлагынын юксәлдилмәси, чәмијјәтин һәр бир үзвүнүн вәтәндешлүг вә инсанпәрвәрлик һиссләринин мәһкәмләндирilmәси проблемләри халгымызын даим диггәт мәркәзиндә олмалы вә чәмијјәт үзвләринин естетик зөвгүнү охшамалыдыр. Бүтүн бунлар мәшишт естетикасынын бир категоријасы олан хүсуси адларда да өз парлаг ифадәсини тапмалыдыр. Бу да чәмијјәтин естетик ән-әнәсинә уйғун олмалыдыр. Башга сөзлә десәк, чәмијјәт вә онун үзвләри илә бағыл олан сөзләр—адлар ады алтында груплашдырылыр. Демәлі, антропоним термини илә шәхсә верилән ад системи нәзәрдә тутулур.

Нәтичә е'тибары илә антропонимләр дилдә үнсијјәт заманы бир нәв өзүнү әсас-материја кими көстәрир. Чүнки бүтүн үнсијјәт онун әтрафында чәмләшир вә адлар материја ады алтында антропонимијаны әсасыны тәшкил едир.

Азәрбајҹан антропонимикасында ад системини ашағыдақы кими груплашдырмаг олар: әсас адлар—шәхс ады, ата ады, фамилия; көмәкчи адлар—тәхәллүс, ләгәб.

Тарихән ад системи дәјишикән олмушудур. Џәни инсанлар чәмијјәтдә әvvәлчә бир адла—шәхси ады илә танынмыш, еркән орта әсрләрдән исә һәр бир фәрдин һәм шәхси, һәм дә сонрадан верилмиш дини ады јаранмаға башламышдыр. Мәсәлән, Гара, Тоғрул, Орхан, Эрол; Гара Қәрбәлаји, һәсән Әфәнди, Орхан Әфәнди, Тоғрул Қәбәлаји вә с. Сонralar исә чәмијјәт үзвләри арасында ики-үзвлү, учузвлу, дөрдүзвлү вә с. антропонимләр јаранмышдыр.

Жухарыда дејилдији кими, ад системи дәјишикәндири. Илк инсан колективи дөврүндә һәр шәхс бирадлылыг системиндән, јәни шәхси адындан истифадә едирди. Гәдим дөврләрдә, хүсусилә илләдә, тирәдә вә гәбиләдә бирадлылыг, әсасән, үнсијјәти тә'мин едирди. Тарихән инсан колективи көт-кедә бөյүүр, гәбилә вә тајфалар мејдана кәлир. Бу заман артыг бирадлылыг үнсијјәти тә'мин етмири вә јени бир номенклатур термине—ада еhtiјаچ дујулур. Бу еhtiјачы өдәмәк үчүн халг арасында ата адьы, јәни ики-адлылыг (шәхс адьы, ата адьы) системи јараныр. Әсрләр бир-бирини эвэз едир, нәсилләр кет-кедә даһа да бөйүүр, гәбилә вә тајфалар халг һалында бирләшир, Белә бөյүк инсан колективинде ики-адлылыг системи дә үнсијјәти тәмmin етмири, үнсијјәтдә бир нәв чәтинилек төрәјир. Одур ки, чәмијјәт үзвләри јенидән бу чәтинилек арадан галдырмаг барәдә дүшүнүр. Нәһајет, чәтинилекләрдән чыхмағын ѡолу тапылышы. Инсанлар үнсијјәти асанлашдырмаг мәгсәдилә әvvәлчә дөгулдуглары јерин вә јаҳуд мәңсуб олдуглары гәбилә вә ја тајфанын адьы илә әлагәдар, сонralar исә өз мә'нәви зөвгләринә уйғун олан тәхәллүсләр (әлбәттә, тәхәллүс һамыја аид олмамышдыр) көтүүрүләр. Беләликлә дә, инсан чәмијјәтindә үч-адлылыг системи јараныр. Мәсәлән, Мирзә Һагверди Сәфа, Әләкәбәр Намаз оғлу Гафил, Мирзә Әләскәр Нөвәрәс вә с.

Орта әсрләrin иникишаф мәрхәләсindә (XI—XV әсрләрдә) исә дүнjanын ажры-ажры халглары арасында, илк нәвбәдә Авропа халглары арасында јени бир антропонимик категорија—фамилија јаранмаға башлајыр. Беләликлә дә, чәмијјәтдә, хүсусилә әvvәлчә һаким тәбәгә, сонра исә бүтүн халг арасында үчадлылыг системинин (ад, ата адьы, тәхәллүс; ад, ата адьы, фамилија) јени нөвү јараныр. Бу категорија фамилија адланыр. Фамилија күтләви һал алдыгдан сонра тәхәллүс, иисбәтән, азалса да јенә өз варлығыны сахлајыр. Тәхәллүс бир груп әдәбијјат, инчәсәнәт вә елм хадимләри арасында кениш јајылыш вә беләликлә дә, чәмијјәтдә дөрдадлылыг системи (ад, ата адьы, фамилија, тәхәллүс) мејдана кәлир. Мәсәлән, Сәмәд Вурғун Юсиф оғлу Вәкилов вә с.

Антропонимикада һәләлик ад системинә даир вайи фикир јохдур. Бә'зи тәдгигатчылар көрә, «дилдә үч ад системи мөвчүддүр: 1) бирадлылыг (шәхс ад), 2) икиадлылыг (ад вә ләгәб, ад вә фамилија), 3) үчадлылыг (шәхс ад, ата адьы, фамилија). Лакин бу мұлаһизә илә там разылашмаг олмаз. Чүнки ад системинин тарихән изләнмәси исә ашағыдақы нәтичәјә кәтириб чыхарыр:

¹ Бах: «Маариф ишчиси» журналы, Бакы, 1927, № 2.

Ад системи

Бирадлылыг; шәхси ад

Икиадлылыг; шәхси ад—ата ады, шәхси ад—тәхәллүс
шәхси ад—дини ад

Учадлылыг; шәхси ад—ата адлы—тәхәллүс, шәхси ад—ата
ады—дини ад, шәхси ад—ата ады—фамилия

Чәмијјэт үзвләри арасында ләгәбин дә жаранмасынын гәдим бир тарихи вардыр. Буна баһмајараг, биз ләгәби ад системинә дахил етмәји лазым билмәдик. Чүнки антропонимијанын тарихи аспекттә тәдгиги көстәрик ки, ләгәб дә гәдим заманлардан жаранмаш вә айры-айры адамлары бир-бириндән фәргләндирмәј хидмәт етмишdir. Ләгәб һәм бирадлылыг, һәм икиадлылыг, һәм учадлылыг вә һәм дә дәрдадлылыг системинә аид ола биләр. Чүнки ләгәб рәсмиләшдирилмир.

Ад системи мұхтәлиф халгларда мұхтәлиф олур. Авропа вә Асија өлкәләриндә бир сыра халгларын антропонимијасына көрә айры-айры адамларын өмрүнүн сонуна кими бир нечә ады вә жаҳуд фамилијасы олмалыбыр. Мәсәлән, Вјетнам вә Бирмада адамларын ады бир нечә дәфә дәјишиди һалда, Испанијада һәр адамын бир нечә фамилијасы олмалыбыр.

АЗәрбајчанлыларда исә тарихэн ад өмүрлүк олмуш, бирадлылыгдан сохадлылыға дөгру инкишаф етмишdir. Мәсәлән, Вүгар (бирадлы), Вүгар Сүлејман оғлу (икиадлы), Вүгар Сүлејман оғлу Сүлејманлы (учадлы) мұхтәлиф дөврләрдә ишләдилмиш антропонимик системдир.

1. ЭСАС АД ҚАТЕГОРИЈАЛАРЫ. Эсас ад категоријаларына шәхси ад, ата ады вә фамилија дахилdir. Эсас ад категоријалары арасында шәхси ад әсас, өзүл вә илкиндир. Күман ки, илк шәхс адларынын жаранмасы инсанларын илкин чәмијјётләринин тәшеккүл тапмасы дөврү илә әлагәдар олуб, инсанларын нисбәтән дәгиг вә айдын үнсијјәтә, башга сөзлә десәк, нитгә јијәләндіji әсрләрә тәсадүф едир. Әлбәттә, илк инсанлар, һеч дә, бу күнкү кими садә, аһәнкдар, сәлис вә мәзмунлу нитгә малик олмамышбыр. Онлар илк дөврләрдә, шубһәсиз ки, кортәбии, һә'зән дә, бәлкә дә, мүәյҗән бир тәсадүфи тәглид нәтичәсиндә мұхтәлиф сөзләр вә адлар жаратмыш, тарихэн онлары тәкмилләшдирирәк, әсрләрдән әсрләрә, нәсилләрдән-нәсилләрә өтүрәрәк мұасир нәслә тәгдим етмишләр. Ономастик тәдгигатларда илк адларын жаранмасы, әсасән, ғәбилә гурулушу дөврү илә әлагәләндирiliр. Башга ад кате-

горијалары (ата ады, фамилија) исә инсан чәмијјётинин сонракы инкишаф дөврләри илә бағлы олуб, шәхси ад әсасында тәрәмишdir. Бурадан да әсас ад категоријасынын икى мәрһәләсинин олмасы мјдана кәлир. Башга сөзлә десәк, шәхси ад әсасында сонралар ата ады, даһа сонралар исә фамилија (шәхси ад бир нечә нәсли билдирикдә) жаранмашбыр. Әсас адлар билаваситә чәмијјёт үзвләринин бирини дикәриндән фәргләндирilmәсini, милли мәнсубијјётини, бә'зән дә мәнишәтини вә с. билдиримәј хидмәт едир.

Әсас ад категоријалары

Бириңчи мәрһәлә: шәхс адларынын жаранмасы

Икинчи мәрһәлә: ата ады вә фамилијасынын жаранмасы

II. ҚӨМӘКЧИ АД ҚАТЕГОРИЈАЛАРЫ. Қөмәкчи ад категоријаларына тәхәллүс вә ләгәб дахилdir. Бунлары да дашидыры вәзифәсинә вә айры-айры адамлара верилмәсine көрә икى јерә айырмаг олар. Бириңиси, тәхәллүс она көрә қөмәкчи ад несаб едилir ки, әһалинин һамысына јох, кичик бир группана аид олур вә һәмин тәхәллүсу дашијан автоном ону өз мә'нәви зөвгүнә уйғун олараг сонрадан гәбул едир. Тәхәллүс рәсмиләшдирилир, һәтта, сонрадан шәхси ада чеврилмәк имканына малик олур. Икинчиси, қемәкчи ад категоријасына аид олан ләгәб тәхәллүсдән өз сәчиј јәви чәһәтләринә көрә фәргләнир. Башга сөзлә десәк, ләгәб дә әһалинин һамысына јох, чү'зи бир һиссәсine аид олур. Ләгәб чәмијјёт үзвләри тәрәфиндән бә'зин адамлара сонралар верилир вә рәсмиләшдирилмир, тәхәллүсләр кими шәхси ада чеврилмәк имканына малик ола билмирләр. Бу ҳүсусијјәтләр дә тәхәллүс вә ләгәбин чәмијјёт үзвләри арасында үнсијјёт просесинде јардымчы васитә олмаларына дәлаләт едир.

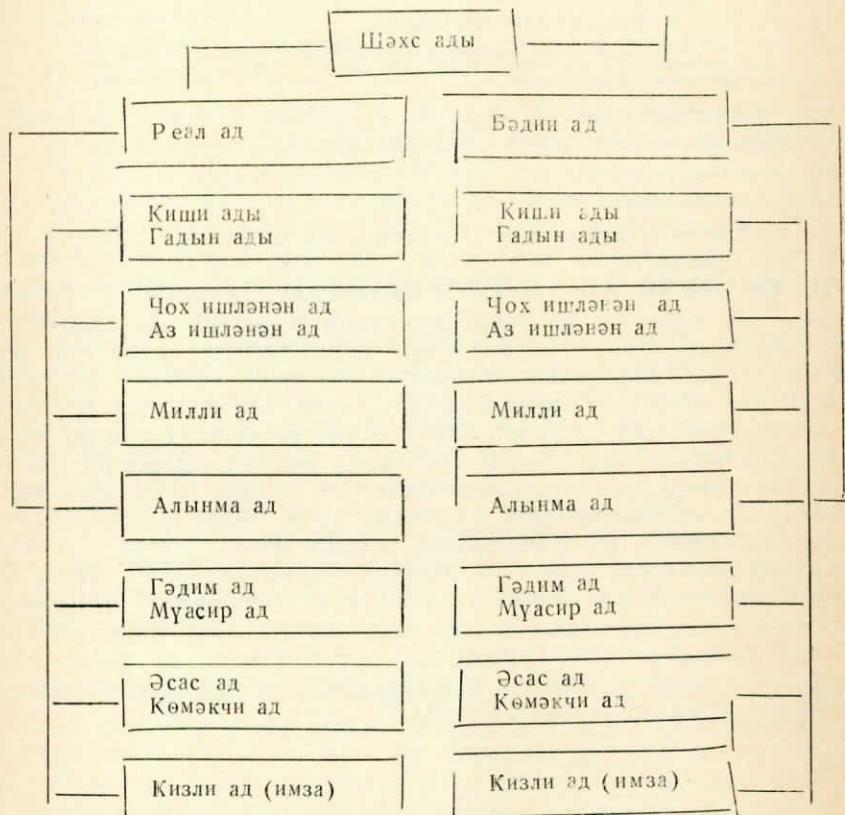
Қөмәнчи адлар

Бириңчи мәрһәлә: шәхс ады вә тәхәллүсүн жаранмасы

Икинчи мәрһәлә: шәхс ады вә ләгәбин жаранмасы

Антропонимләр—адлар етник вә милли ишарә олуб, ону жардан вә јашадан халгын тарихи үнваныны өзүндә горујуб сахлајыр. Бу үнваны муһафизә етмәк исә һамынын шәрәфли борчудур.

Антропонимијанын эн гәдим категоријасы олан шәхс ады аналајышы чох кениш мә'налыдыр. Неч тәсадүф дејил ки, елми әдебијатда «шәхс ады» категоријасыны билдиrmәк учун 40-а жаһын мұхтәлиф термин сәчиijәли сөзләрдән вә онларын вариантынан истифадә олунур. Бизим мұлаһизәмизә көрә, һәмин термин сәчиijәли сөзләрдән ашағыдақыларын ишләдилмәси мәгсәдә даһа уйғундур: шәхс ады, бәдии ад, киши ады, гадын ады, чох ишләнән ад, милли ад, гәдим ад, мұасир ад, әсас ад, көмәкчи ад, кизли имза вә с.

АНТРОПОНИМИК ВАҢИДЛӘР. Адларын антропонимик хүсусијәтләрini исә антропонимик ваңидләре мүәjжәnlәшdirмәdәn арашдырымаг олмаз. Одур ки, илк нөвбәдә антропонимик ваңид аналајышыны, онун мә'яралыны мүәjжәnlәшdirмәk лазымдыр. Мүстәгил ишләнә билән антропоним (шәхс ады, ата ады, фамилия, тәхәллүс, ләгәб) антропонимик ваңидләр несаb олунур. Бу мә'нада биринчи нөвбәдә антропонимика терминләре мәсәләләринин мүәjжәnlәшdirilmәsi дилчилиjимизин бу jени саhеси олан—антропонимика проблемләринин елми шәкилдә һәll едилмәси учун ке-

ниш имкан јарадар вә тарихи ономастиканын бир сыра үуми мәсәләләринин аждынлашдырылмасына вә инкишафына көмәк едәр. Бураja кими дејиләnlәrdәn аждын олур ки, антропонимик ваңидләре антропонимик терминләrsiz һәртәrәfli өjrәnmәk олмаз. Демәли, антропонимик ваңидләrin мүәjжәnlәshdirilmәsi дә антропонимиканын әсас тәдгигат объектини тәшкил едир. Антропонимик терминләr grupuna ашағыдақылар дахиллir: антропоним, антропонимија, антропонимика, антропонимик әсас, антропонимләшmә, антропонимик систем, матроним, андроним, епоним, еллиптик хүсуси ад, фиктоним, антропонимикон вә с. Өhдәmizdә олан зәнкин Азәрбајҹан антропонимләr картотекинин вердији фактлara көрә антропонимләrin ашағыдақы хүсусијәтләrinin мүәjжәnlәшdirmәk өн плана чәкилмәлиdir.

Антрапоним—шәхс адыны билдиrәn антропонимик ваңидlir. Бу ваңидләr сырасына ад, ата ады, фамилия, тәхәллүс, ләгәб дахиллir.

1. Антропонимләr дилимизин мұасир инкишаф сәвиijәsi илә (әдәби дил, данышыг дили) әлагәдар олараг икى група бөлүнүр:

Әдәби антропоним—әдәби дилин тәләбинә уйғун дүзәлдиләn адларды: Намиг, Туран, Орхан, Ајкүн, Көнүл, Лалә вә с.

Диалектал вә јаҳуд мәhәlli антропоним—шивә вә ја диалект лексикасы учун сәчиijәvi олан сөзләр әсасында дүзәллir: Хырхыр Исмејл, Җығчыг Һәсән, Ибраһам, Ибиш, Мәһи, Мәти вә с.

2. Антропонимләr автонимләrлә мұхтәлиф мұнасибәтдә олур. Бу бахымдан да онлары икى група бөлмәk олар:

Фәрди антропоним—hәр hансы шәхсин јалны ады, өз зөвгүнә уйғун олараг гәбул етдији тәхәллүс вә јаҳуд она коллектив (халг) тәrәfinidәn гојулан ләгәб. О чүмләдәn, шәхс адлары: Јашар, Деңүш, Лејла, Лејлан, Севинч; тәхәллүslәr: Вурғун, Ариф, Хәзри, Сәбуни; ләгәбләr: Грес (Әли), Дәли (Мәhәmmәd), Хашал (Өhмәd), Дәлал (Новруз) вә с.

Үуми антропоним—hәр hансы кичик вә ја бөյүк коллективи билдирир. Башга сөзлә десәk, үуми антропоним өн азы икى нәfәrә аид олур. Үуми антропонимә ата ады (hәр бир атанын бир неча өвлады ола биләr), фамилия (бир нәслә аид олан онларла адам еjни фамилија аид олур) вә мәhәlli—нәсли ләгәб аидdir.

3. Антропонимләr үnsiјәt заманы ifadә eтdiјi мә'налылыг, ifadәllilik вә bәdiniлlik bахымыndan да икى група бөлүнүr:

Бәдии (поетик) антропоним—бәдии әsәrlәrдә персонажлара верилир вә әsәrin мәэмуну илә бағлы әlavә бәдии мә'на кәsб едир.

Нәгли антропоним—бәдии, хүсусилә нәср әsәrlәrinde вә нағыллarda персонажлара верилир вә hec bir әlavә бәдии мәэмун kәsб едә билмир.

4. Антропонимләr халг арасында мәвчуд олуб-олмамасына көрә dә икى група бөлүнүr:

Реal антропоним—мұасир hәjатда халг арасында фәалиjәtde олан реal адларды: Мәсәләn, Мұшfig, Шакир, Вагиф, Гошгар, Наилә, Маилә вә s.

Реal антропонимин икinci нөvü rепрезентатив антропоним-

дир. Белэ антропонимлэр гејри-рәсми олараг, мүэjjэн групп шәхси вә ja халғы билдириләк үчүн шифаһи нитгә ишләдилүр. Мәсәлән, «Мәһәммәд вә Эһмәд» адлары азәрбајчанлылары, «Иван» ады руслары, «Бичиго» ады күрчүләри билдириләк үчүн ишләдилүр.

Әфсанәви антропоним—һәјатда мөвчүд олмајан уйдурма адлардыр. Белэ адлар, эсасән, әфсанәви әсәрләрдә, нағылларда персонажлара верилир. Мәсәлән, Тәпекәз. Дәрвиш вә с.

Һәм реал, һәм дә әфсанәви антропонимләр, эсасән, дилин дахили имканлары, јәни милли дилин лүгәт тәркиби эсасында дүзәлүр. Реал антропонимләрин эсас мәнбәји фолклор материаллары нағыллардыр. Реал антропонимләр бәдниликтән, образлылыгдан мәһрум олдуғу һалда, әфсанәви антропонимләрдә нисби бәднилик вә образлылыг олур (әлбәттә, бәдин антропонимләр бураја дахил дејил, онлар һәјатиләшир, реаллашыр). Реал антропонимләр бәдниләшир, әфсанәви антропонимләр (Див, Эждаһа) исә һәјатиләшми, реаллашмыр. Реал антропонимләр чәмијјәтдә рәсмиләшмә һүгугуна малик олдуғу һалда, әфсанәви антропонимләр белэ һүгуглардан мәһрумдур.

Антрапонимија—дилин лүгәт тәркибиндә кениш бир лај тәшкүл едән антропонимләрин мәчмуундан ибарәтдир. Мәсәлән, «Азәрбајчан антропонимијасы», «С. Вурғунун әсәрләrinин антропонимијасы», «Бакы шәһәринин антропонимијасы», «Сарван кәндидинин антропонимијасы» вә с.

Антрапонимија—адлар системи узун бир тарихи инкишаф жолу кечмиш, мұхтәлиф дөвләрдә вә мұхтәлиф шәрайтдә формалашмышдыр. Одур ки, антропонимик категоријаларын јарадылмасы тарихини Азәрбајчан дилинин тарихи лексикасындан айрылыгда дүшүнмәк олмаз. Бу категоријалар айрылыгда да (ад, ата адьы, фамилија) үмумишиләк сөзләр кими өз сабит мәнасыны сах-

лајыр. Азәрбајчан антропонимик категоријалары, эсасән, үмумишлиләк сөзләрин базасы эсасында тәшәккүл тапмыштыр ки, бу да үнсүйјәт просесинде бөյүк рол ојнајыр. Узун тарихи инкишаф процесинде исә антропонимик системдә өзүл тәшкүл едән шәхс адларындан ата адьы, фамилија вә һәмчинин үмумишиләк сөзләрдән тәхәллүс вә ләгәб формалашыш вә мұасир сәвијијәј гәдәр кәлиб чатмышдыр. Тарихән һәр бир халгда, о чүмләдән азәрбајчанлылар арасында ад системи дәјишикән олмушшур. Мә’лумдур ки, һәлә антропонимләрин јарандыры илк мәрһәләдә һәр бир адам чәмијјәтдә өз шәхси адьы (бирадлылыг мәрһәләсіндә) илә танынырды, лакин еркән орта әсрләрдән соңра айры-айры адамларын һәм дә дини адьы јаранмаға башламышдыр. Мәсәлән, Гара Кәрбәлаји, Һәсән Әфәнди, Һачы Әфәнди вә с.

Антрапонимика—һәр һансы бир халғын антропонимијасыны, яхуд антропонимләрин мәчмууну комплекс шәкилдә өјрәнән елм саһәсидир. Антропонимика ономалокијанын ән кениш јајылмыштарымшәбәсидир.

Антрапонимик әсас—антрапоним функцијасы дашыјан һәр һансы көк сөздән ибарәтдир: Адил (-ә), Вүгар (-лы), Чобан (-зәд), Әли (-јев) вә с.

Антрапонимик шәкилчи—адын сонуна бирләшиб, онун сәчијјәви чәһәтләрини билдирилән үнсүрдүр. Мәсәлән, Низами Кәнчә-ви, Хәтиб Тәбриз-и, Әли Султан-ли, Әбдүләзәл Дәмирчи-задә, Етибар Мәммәд-ов (-ова), Һәсән Һәсән-ли (-задә, -ов, -ова), Шаһин Әли-ли (-задә, -јев, -јева) вә с.

Аппозитив антропоним—мүстәгил компонентләрә малик олан ики хүсуси алын бирләшмәсіндән әмәлә қәлән мүрәккәб аддыр. Бу групп антропонимләр, эсасән, никәһларын мејдана қәлмәси илә бағлы олур. Мәсәлән, Чаваншир—Мәммәдгулузәдә (Чаваншир—Ч. Мәммәдгулузәдәнин һәјат ѡлдашы Һәмидә ханымын ата фамилијасыдыр), Шлемова—Ахундова (Шлемова—қөркәмли партија вә дөвләт җадими Р. Ахундовун һәјат ѡлдашы Фрида ханымын фамилијасыдыр). Бу групп фамилијалара ара-сыра инди дәраст кәлирик.

Антрапонимләшмә—үмуми вә яхуд хүсуси адларын антропонимә чөврилмәсидир. Мәсәлән, әнәвешә—Бәнәвешә, нәркиз—Нәркиз, Шәки—Шәки (шәхс адьы), Шамахы—Шамахы (шәхс адьы) вә с. Јәни адларын әсасы ја үмумишиләк сөз (әнәвешә, нәркиз), ја хүсуси адлардан—ономастик ваһидләрдән (Шәки, Шамахы) ибарәт олур. Бу бахымдан антропонимләшмәнин дә ики нөвү олур:

Үмумишиләк сөзләр әсасында дүзәлән антропонимләр: чичәк—Чичәк, көзәл—Көзәл, вүгар—Вүгар, натиг—Натиг, күллү—Күллү вә с.

Ономастик ваһидләр әсасында дүзәлән антропонимләр: Ширван (әлкә)—Ширван (шәхс адьы), Гафгаз (топоним)—Гафгаз (шәхс адьы), Араз (чај адьы)—Араз (шәхс адьы), Савалан (дағ адьы)—Савалан (шәхс адьы) вә с. Бу нұмұнәләрдән Ширван, Гафгаз, Савалан топоантрапоним, Араз исә һидроантрапонимдир.

Матроним—ана адындан дүзэлэн ад, ана ады (ата ады функциясында), фамилия матроним адланыр. Азэрбајчан антропонимијасында бу групп антропонимләр дә раст кәлирик. Мәсәлән, шәхси адлар: Анағыз, Анабачы, Анақәлин, Анаханым, Нәнәханым Ханымана; ана адлары (ата адлары әвәзиндә): Пири Ағғыз оғлу, Наилә Нијар гызы; фамилијалар: Хатынушағы, Хатынова, Құлсанән ушағы, Құсәнәмова, Хаччаев (-јева), Түкәнов (-ова) вә с.

Андроним—гадынларын өз әринин ады вә ja ләгәби илә адланmasындан ибарәтди. Азэрбајчан антропонимијасында да бир групп андронимә раст кәлирик. Мәсәлән, Наилә биләр, һамы она «һәким арвады»—дејә мурачиэт едир; Шәфәг ханым ушагларының яхши тәрбијә едир. Елә буна көр дә һамы ону «Мүәллим арвады» ады илә таныјыр. Бу чүмләләрдәки «һәким арвады», «Мүәллим арвады» андронимләрdir.

Епоним—мөвчуд шәхс адындан јени оним вә яхуд антропоним жаранмасы һадиссидир. Азэрбајчан антропонимијасында бир групп адлара раст кәлирик ки, онлар јени антропонимин жаранмасы учун әсас ола билир. Башга сөзлә десәк, бир антропонимдән јени бир антропоним төрөјир. Мәсәлән, Вүгар шәхс адындан Вүгар оғлу (Вүгар гызы) ата ады вә яхуд Вүгарлы фамилијасы дүзәлір. Бу нумунәдәки Вүгар әсас, Вүгар оғлу (Вүгар гызы) ата ады вә Вүгарлы фамилијасы төрәмә ад вә яхуд епонимдир.

Еллиптик хүсуси ад—антропонимләrin нитгдә ишләдилмәсиин мүхтәлиф формалары вә яхуд чохұзвлу антропонимин тәркиб һиссәләриндән биринин вә бир нечәсинин бурахылмасы (ихтиары) илә дүзәлір. Азэрбајчан антропонимијасында да бу гәбильдән олан антропонимләрә һәм шифаһи, һәм дә јазылы нитгдә раст кәлирик. Антропонимикада адларын белә ишләдилмәсии еллиптик хүсуси ад—антропоним дејилир. Мәсәлән, Илјас Йусиф оғлу Низами Кәнчәви, Сәмәд Вурғун Йусиф оғлу Вәкилов, Мирзә Эждәр оғлу Ибраһимов антропонимләринин компонентләринин биринин вә я бир нечәсинин бурахылмасы вә ja ихтиары нәтичәсендә жаранан хүсуси ад формасы, јәни Низами Кәнчәви, Сәмәд Вурғун, Мирзә Ибраһимов еллиптик антропонимләрdir. Адларын еллиптик формасындан, әсасән, шифаһи нитгдә вә бәдий әсәрләрдә персонажларын нитгндә кениш истифадә олунур.

Фиктоним—шәхсни әсил ады әвәзиндә ишләдилән кизлин характеристи ад, фамилия, тәхәллүс вә с. фиктоним адланыр. Азэрбајчан антропонимијасында, хүсусилә јазылы мәнбәләрдә, ингилиби-сатирик әсәрләрдә бир групп антропоним характеристи вә ja антропоним әвәзи кими истифадә олунан антропонимик үнсүрләре дә раст кәлирик ки, онлара шәхсин һәгиги адьны, атасынын адьны, фамилијасыны вә ja тәхәллүсуну кизләтмәк мәгсәдилә габагчадан дүшүнүлмүш шәкилдә јарадылан вә истифадә едилән хүсуси адлар андидir. Мәсәлән, «А» (Һәмид Араслы), «А. В.» Эзим Эзимзадә, «А. Г.» (Аббасага Гајыбов), «А. С.» (Аббас Мәһдизадә), «А. Сур.» (Абдулла Тоғиг Мәммәздәдә), «А. Ш.» (Аббас Мирзә Шәрифзадә), «Адаш» (Чәлил Мәммәдгулузадә), «Бир» (Үзејир Һачыбәјов), «Чалаған» (Салман Мұмтаз), «Чобан» (Үзејир Һачыбәјов) вә с.

Фраза-ад—гурулушу вә ифадә етдији мә'насына көрә фразем— ифадә характеристи дашијыр. Белә адлар, әсасән, фе'лин көмәји илә дүзәлір вә мәтни характеристи дашијыр. Бу групп антропонимләре Азэрбајчан антропонимијасында да раст кәлирик: Милчәкгапан Халыгверди (Б. Бајрамов), Әлимҗанды Муртуз (Чәлилабад району), Ојсандыг Гәнирә (Башкечид району), Тајтәкәр Әһмәд (Болниси району), Тәк Маһмый (Болниси району), Чөпчыхардан Нәнеш (Марнеули району), Нәсиб Жарытмазов вә с.

Антрапонимикон—антрапонимләр сијаһысы вә ja лүгәтидир. Белә лүгәтләрдә, әсасән, фамилия, тәхәллүс, ләгәб, вә с, өз әксиси тапыр. Мәсәлән, З. Марағајинин «Сәјаһәтнамә» әсәриндә 200-ән гәдәр шәхс адьнын ләгәбләрлә биркә сијаһысы верилмишdir. Ч. Чаббарлынын «Тарихи адлар» мәгаләсindә «Көһнә ләгәбләр» башлығы алтында 150-јә гәдәр ләгәб вә ләгәбин аид олдуғу шәхс адь топланмышдыр. Азэрбајчан антропонимикасында антропоним лүгәтләринин тәртиб едилмәс артыг бир ән'әнәjә чеврилмишdir. Мәсәлән, «Азэрбајчан дилинин орфография лүгәти» (Бакы, 1960) китабынын сонунда Ш. Сә'дијев тәрәфиндән тәртиб олунан «Шәхс адлар лүгәти»ндә 1000-дән сох, о чүмләдән 670-ә гәдәр киши, 389-ә гәдәр гадын адлары верилмишdir. Ә. Аббасов вә Ә. Әфәндизадәнин тәртиб етдији «Мәктәблинин орфография лүгәти»ндә (Бакы, 1972) 600-ә гәдәр ад, о чүмләдән 360-а жаһын киши, 240-а гәдәр гадын адь топланмышдыр. Г. Мәммәдлинин «Имзалар» (Бакы, 1977) китабчасында 3000-дән сох имза вә тәхәллүс топланмышдыр. Антропонимләр лүгәтинин тәртиби саһесинде М. Н. Чобановун «Азэрбајчан шәхс адлары» (Бакы, 1981) китабыны хүсусилә гејд етмәк лазымдыр. Азэрбајчан антропонимикасы тарихинде илк дәфә олараг, һәмин лүгәтдә 2000-ә гәдәр шәхс адь, о чүмләдән 800-дән сох киши, 1000-дән сох гадын вә 100-ә жаһын һәм кишиләр, һәм дә гадынилар учун ортаглы вә ja мүш тәрәк олан адлар верилмишdir. М. Н. Чобановун «Фамилия. Тәхәллүс» (Тбилиси, 1987) китабынын сонунда исә 600-ә жаһын тәхәллүс лүгәти верилмишdir. М. Ширәлијев, Б. Абдуллајев вә Ш. Сә'дијевин тәртиб етдикләри «Азэрбајчан шәхс адлары» (сораг китабы, Бакы, 1987) китабында 1300-ә жаһын, о чүмләдән 600-ә гәдәр киши, 700-ә гәдәр гадын адь верилмишdir.

I. АЗЭРБАЈЧАН ДИЛЧИЛИЈИНДӘ АНТРОПОНИМИЈАНЫН ТӘДГИГИ ТАРИХИНӘ ДАИР

Чәмијјәт учун вачиб олан шәхс адлары башга халгларда олдуғу кими, азэрбајчанлылар вә онларын улу бабалары арасында да гәдим заманлардан кениш јајылмыш, нәслән-нәслә кечәрәк мұасир инкишаф сәвијәсинә қәлиб чатышышдыр. Чәмијјәт үзвләри учун вачиб олан шәхс адлары дилин кениш јајылмыш лексик лајларын-

дан бири кими алимләрин-дилчләрин диггәтиндән јајынмамыш вә бу саһәдә кениш мұлаһизәләр сөjlәнмиш вә әсәрләр јазылмышды. Дүнjanын дикәр халгларында олдуғу кими, түркдилли халгларын шәхс адларының өjрәнилмәсі дә елмин актуал мәсәләләриндән олмушдур. Түрколокијада илк тәдгигат әсәрләри XIX әсрин әvvәлләриндә мејдана қәлмишdir. Беләликлә дә, антропонимија хүсуси тәдгигат објектинә чеврилмишdir. Бу саһәдә В. А. Гордлевскинин «Ушағын анадан олмасы вә онун тәрбијә едилмәси»¹ адлы әсәринин 11-чи бәнді—«Османлыларда шәхс адларына даир»² вә «Кичик Асијада сәлчуглар дөвләти»³ әсәрләри тәгdirә лајигdir. Мұзәлифин бу әсәрләриндә антропонимија мәсәләләrinе тохунулмуш вә бир сыра гијметли мұлаһизәләр ирәли сүрүлмушdур.

Түрколокијада антропонимијанын тәдгиги саһәсindә А. Н. Самойловичин дә мүejjәn гәдәр әмәji олмушdур. О, 1914-чу илдә «Түрк тајфаларында адларын гојулмасы мәсәләсинә даир»⁴ әсәрини јазмыш вә адгојма мәсәләсилә әлагәдар В. А. Гордлевски илә мұбаһисәj қиришмиш вә онун мұлаһизәләрини дәгигләшdirмишdir. Ыәмчинин Түрколокијада антропонимләrin тәдгиги илә әлагәдар олараг А. А. Дивајевин⁵, В. В. Радловун⁶, Н. Ф. Катановун⁷ Ф. Эмирханын⁸, А. А. Сатыбаловун⁹ вә башгаларынын да әмәjини гејд етмәk олар.

Әсrimizин орталарындан етибарен дүнија халгларынын дилчилијиндә олдуғу кими, истәр түрколокијада, истәрсә дә Азәrbaјchan дилчилијиндә антропонимиканын бу вә ja дикәр проблемләrinә hәsр олунмуш мұхтәлиf вәсaitlәr вә мәgalәlәr нәшр олунмуш, диссертасијалар мудафиә едилмиш, күчлү ономатологлар нәсли

¹ В. А. Гордлевский, «Рождение ребенка, его воспитание», Этнографическое обозрение» СПб. 1910, № 3—4, сәh. 167—170.

² В. А. Гордлевский. К личной ономастике у османцев, Избранное сочинение, Москва, 1960.

³ Жена орада сәh. 68, 84, 85, 87.

⁴ А. Н. Самойлович, К вопросу о наречении у турецких племен, «Живая старина» СПб. 1914, № 2. сәh. 297, 300.

⁵ А. А. Диваев. К вопросу о наречении имен у киргизов, газета «Туркестанские вестники», 1916, № 206 (5550).

⁶ В. В. Радлов. Титулы и имена уйгурских ханов, «Заметки Восточного отделения русского археологического общества», СПб. 1891, № 5. сәh. 265—270.

⁷ Н. Ф. Катанов. Алфавитный указатель собственных имен встречающихся в I—II томах «Образцов народной литературы тюрских имен», СПб. 1888. языкоzнание, Ленинград. 1936, т. 2, сәh. 96.

⁸ Ф. Амирхан. К вопросу татаризации лично собственных имен, «Школа», 1914, № 5, сәh. 104—105.

⁹ А. А. Сатыбалов. К вопросу о личной ономастике у кумыков, «Советские язокознание, Ленинград, 1036, т. 2, сәh. 96.

јетишмишdir. Онлардан Т. Жанузаков¹⁰, Е. Бекматов¹¹, Г. Саттаров¹² вә башгаларынын әмәjини хүсусиlә гејd етмәk лазымды.

Бүтүн бунлары нәzәrә алараг өлкәмизин дилчи амилләri күlli мигдарда антропонимик материал топламышdyr ки, бу да 1968-чи илдә Москвада Умумитифаг антропонимистләrinin мушавирәsinin ҹағырылmasына сәbәb олмушdур. Бу мушавирәdә халгларын антропонимикасына вә hәmчинин ономастиканын умуми нәzәri проблемләrinә aid 116 мә'ruz динләnilib мұзакире олунмушdур. О чумләdәn «Антропонимиканын методология проблемләri» үzрә 9, «Шәхs адлары бу күn» мөвзусунда 38, «Шәхs адлары тарихинә» проблемләri үzrә 3, «Фамилијалар нағында» 13, «Шәхs адлары формалары» мөвзусунда 12, «Бәдii әдебијјатда шәхs адлары» мөвзусунда 5, «Топонимијада антропонимләr» мөвзусунда исә 3 мә'ruz динләniб мұзакире едилмишdir.

Бу мушавирәdә Азәrbaјchan дилчиләrinдәn Ш. Сә'диев «Ушаглара ад сечмәjин әsас гајдалары»¹³ мөвзусунда мараглы мә'ruz этмишdir.

1971-чи илдә Гафгаз ономастикасына hәsр олунмуш семинарда 47 реферат мә'ruz динләnilmiшdir. Ыәmin mә'ruzәlәrdәn 21 антропонимиканын мұхтәлиf саһәләrinә hәsр олунмушdур. Бу семинарда Азәrbaјchan дилчиләrinдәn K. Рамазанов «Азәrbaјchanда киши вә гадын адлары» вә Z. A. Садыгов «Азәrbaјchan антропонимикасы нағында» мә'ruzә etmiшdir. Биринчи мә'ruzәdә Азәrbaјchan шәхs адларынын семантик хүсусиjjәtләri, мұштәrәk адларын жаранма сәbәbi; икinci мә'ruzәdә исә адларын чохвариантлы олмасынын сәbәblәri, әrәb вә фарс мәnшәli адларын ишләnmә мәgamlarы вә c. шәrһ едилмишdir.

1977-чи илдә Орчоникидзе шәhәrinde Гафгаз ономастикасына hәsр олунмуш икinci Умумитифаг конфрансы кечирилди. Ыәmin конфрансын «Антропониміја» бөлмәsinde 18 мә'ruz динләnilib мұзакире едилмишdir. Ыәmin конфрансада Азәrbaјchan дилчиләrinдәn K. T. Рамазанов «Азәrbaјchanлaryнын шәхs адлары», B. T. Абдуллаев «Азәrbaјchan шәхs адлары лугәtinin тәrtibi prisipplәri», I. Z. Ыачыjев «Азәrbaјchan дилindә iшләdilәn ләгәb адларынын жаранма сәbәblәri вә үслуби имканлары», Z. A. Садыгов

¹⁰ Т. Жанузаков. Газах дили ономастикасынын актуал мәsәlәlәri. «Казактили тарихи диалектологиясынын мәsәlәlәr, Алма-Ата, 1960, сәh. 173—219; Казах тилиндеги жалкы есимдер, (Газах дилиндә хүсуси исмләr), Алма-Ата, 1965; Казах есимдеринин тарихи (Газах адларынын тарихи), Алма-Ата, 1971.

¹¹ Э. Бекматов. Антропонимика узбекского языка. Акд. Ташкент, 1968; Исмиңгизнинг мачноси нима? Тошкент, 1968, Номнар вә адамнор, Ташкент, 1966; Узбек исмләrы имлоси, Ташкент, 1972.

¹² Г. Ф. Саттаров. Некоторые вопросы татарской антропонимии, «Вопросы истории филологии и педагогики», Казан, 1965; Отглаголные антропонимы в татарском языке, «Ономастика Поволжья», З книга, Уфа, 1973; Антропонимы Татарской АССР, Казань, 1973.

¹³ Ш. М. Саадиев. Основные правила выбора имен для новорожденных, «Личные имена в прошлом, настоящем, будущем», Москва, 1970, сәh. 187.

«Азәрбајҹан дилиндә ад јарадычылығы» мөвзусунда мә’рүзә етмишләр.

1982-чи илдә Уфа шәһәриндә Түрк дилләrinin диалектолокијасына һәср олунмуш IX Рекионал Конфранс кечирилмишdir. Һәмин конфрансын «Ономалокија вә Диалектолокија. Диалектолокијадан или мәктәб дәрслекләри» бөлмәсindә антропонимиканы актуал мәсәләләrinе даир дөрд мә’рүзә едилмишdir. Бу бөлмәдә М. Чобанов «Флоралар әсасында дүзәлән антропонимләр» мөвзусунда мараглы мә’рүзә етмишdir¹⁴.

1983-чу илдә Күрчүстән ССР-ин Телави шәһәриндә Гафгaz ономастикасына һәср олунмуш III Умумитифаг конфрансы олмушdur. Конфрансын «Антрапонимија» бөлмәсindә 19 мә’рүзә охунду. Һәмин мә’рүзәләrdән дөрдү Азәрбајҹан дилчиләrinin пашына дүшмүшdүр. Бу конфрансда М. Адилов, J. Jусифов, M. Чобанов, A. Пашајев Азәрбајҹан антропонимијасынын мухтәлиф проблемләrinе даир мараглы мә’рүзәләр етмишlәr¹⁵.

1984-чу илдә Бакыда «Республика или мәктәбләrinдә Азәрбајҹан дилинни өјрәнилмәси вәзијәти вә онун тәкмилләшdirilmәsi проблемләri»нә һәср олунмуш республика елми-методик конфрансы кечирилмишdir. Һәмин конфрансда ономалокијанын, о чүмләдән антропонимијанын үмуми нәзәри мәсәләләrinе һәср олунмуш 6 мә’рүзә динләнилиб музакирә едилмишdir. О чүмләдән, C. M. Моллазадәnin «Азәрбајҹан дили тарихи грамматикасынын тәдрисindә топонимләrin јери», B. N. Элијевин «Топонимиканын тәдрисindәn бә’зи мәсәләләri», A. Ш. Ычыјевин «Педагожи институтларынын филолокија факултәләri учун «Азәрбајҹан топонимијасы» дәрслүjинин вачиблиji вә спесифик хүсусијәtlәri һагында», A. A. Григорјанын «Дилчиликдән хүсуси семинарларын тәдриси методикасы (ономастика)», G. N. Мустафајеванын «Нитг һиссәләrinin услугби имканларынын өјрәнилмәsinә даир (хүсуси вә үмуми иснәmlәr)», M. N. Чобановун «Азәрбајҹан ономалокијасы әсасларынын филолокија факултәләrinдә тәдрисинә даир (хүсуси курс үзрә)» адлы мә’рүзәләri динләнилиб музакирә едилмишdir.

1985-чи илдә Бакыда «Jaхын вә Орта Шәрг халгларынын дилләri вә әдәбијатларынын актуал нәзәри вә тәдриси методикасы мәсәләlәri»нә һәср олунмуш республика елми-методики конфрансы олмушdүр. Һәмин конфрансда M. M. Эскаров, M. N. Чобанов, Г. И. Чанакиров вә L. Гулијеванын ономалокијанын мухтәлиф саһәләrinе даир мә’рүзәләri динләнилиб музакирә едилмишdir.

1986-чи илдә Бакыда «Азәрбајҹан ономастикасы проблемләri»-нә һәср олунмуш или мәктәбләrарасы республика конфрансы кечирилмишdir. Алимләrin бу или мәчлүси республика конфрансы

¹⁴ IX Региональная Конференция по диалектологии тюркских языков. Программа и приглашение. Уфа, 1982, сәh. 15.

¹⁵ А. А. Ахундов, Л. Г. Гулиева, «Третья Всесоюзная конференция по Ономастике Кавказа», Советская тюкология, Баку, 1984, № 1 сәh. 101—103, M. Чобанов, Ономатологларын конфрансы, «Совет Күрчүстән», гәzeti, 31 мај, 1983.

адланса да Умумитифаг конфрансы сәвијjәsinde кечирилмишdir. Һәmin конфрансда Азәрбајҹан, Газахыстан, Өзбәкистан, Ермәнстан, Күрчүстән, Гырызыстан, Түркмәнистан мүттәfig республикаларынын; Дағыстан, Нахчыван, Татарыстан мухтар республикаларынын вә Дағлыг Гарабағ Мухтар Вилајетинин али мәктәбләrinin, елми тәдгигат институтларынын алимләri—профессор-муәллим һej' эти иштирак едиреди. Һәmin конфрансда «Ономалокија»нын мухтәлиf саһәләrinе даир 150-дән соh мараглы мә’рүзә динләнилиб музакирә едилмишdir. О чүмләдәn, «Антрапонимика» бөлмәsindә 27, «Топонимика» бөлмәsindә 43, «Етнонимика» бөлмәsindә 11, «Нидронимика» бөлмәsindә 14, «Зоонимика. Космонимика вә Ктематонимика» бөлмәsindә 8, «Ономастиканын үмуми мәсәләlәri» бөлмәsindә 11, «Бәдии әсәrlәrdә хүсуси адлар» бөлмәsindә 31 мә’рүзә динләнилиб елмин мусасир тәләbi сәвијjәsinde музакирә едилмишdir.

Конфрансын «Антрапонимика» бөлмәsindә Z. I. Будагова «Антрапонимләrin нөвләri вә мәnбәlәri» адлы мә’рүзәsinde Азәрбајҹан антропонимикасы илә jaхындан мәшgүl олан антропонимистләrin фәалиjәti һагында хүсуси данышмыш, онлары ики група бөлмүшdүr; O, бириңи група антропонимикаja даир кениш тәдгигат иши апарыб китаб вә вәсaitlәr нәшр етдиren антропонимистlәri (Ш. Сә’diјev, M. N. Чобанов, Џ. Элијев, O. Мирзәјев, B. Абдуллајev) дахил етмишdir. Элбәttә, бу група Азәрбајҹан антропонимијасы илә jaхындан мәшgүl олан вә ики китаб нәшр етдиren H. Һәсәнову да дахил етмәk лазым иди. Икинчи група исә антропонимик тәдгигатла мәшgүl олуб, мүәjjәn мәгаләlәr чап етдиren антропонимистlәr (Z. Садыгов, M. Адилов) аид едилмишdir.

Антрапонимика бөлмәsindә J. Сeјidov, Ш. Сә’diјev, C. Элијаров, J. Jусифов, Џ. Элијев, Э. Танрывердијев, A. Пашајеч, B. Абдуллајev вә башгалары чыхыш етмишlәr.

1988-чи илдә Азәрбајҹан ономастикасы проблемләrinе һәср олунмуш II Елми-нәzәri конфранс кечирилмишdir. Һәmin конфрансда ономастиканын мухтәlif проблемләrinе вә саһәlәrinе даир једди бөлмәdә 190 елми мә’рүзә динләniлиbdir. О чүмләдәn, «Антрапонимика» бөлмәsindә—65, «Топонимика» бөлмәsindә—67, «Етнонимика» бөлмәsindә—8, «Нидронимика» бөлмәsindә—3, «Зоонимика» бөлмәsindә—3, «Ктематонимика» бөлмәsindә—6 вә «Ономастиканын үмуми мәсәләlәri» бөлмәsindә—38 мә’рүзә динләniлиb музакирә едилмишdir.

Конфрансда A. Гурбанов «Азәрбајҹан ономастикасынын мусасир вәziфәlәri» мөвзусунда мә’рүзә етmiшdir. O, мә’rүzәsinde Азәрбајҹан ономалокијасынын мусасир проблемләri вә 1 Ономастика конфрансындан соhра дәрч олунан тәдгигат ишләrinдәn бәhс етmiшdir. Бу конфрансын «Антрапонимика» бөлмәsindә M. I. Адилов, Z. Вердијева, Џ. Һәсәнов, Џ. Элијев, Г. Казымов, Z. Садыгов, A. Пашајев, Э. Танрывердијев, T. Ычыјев, Э. Шүкүров вә бу сәтир-